

УДК 159.923:378.03 – 057.87

Наталія Тичинська, викладач кафедри методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті на основі праць видатних вчених в галузі педагогіки та психології проаналізовано погляди науковців на проблему формування особистості та виокремлено основні фактори, які впливають на цей процес.

Ключові слова: формування особистості, студент, викладач, навчання, виховання, розвиток.

Літ. 11.

Наталья Тычинская, преподаватель кафедры методики преподавания иностранных языков
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье на основе трудов выдающихся ученых в области педагогики и психологии проанализированы взгляды ученых на проблему формирования личности и выделены основные факторы, влияющие на этот процес.

Ключевые слова: формирование личности, студент, преподаватель, обучение, воспитание, развитие.

Natalia Tychynska, Lecturer of Teaching Methods of Foreign Languages Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

FORMATION OF PERSONALITY OF THE STUDENT AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

In the article the main views of prominent scholars in the field of pedagogy and psychology on the process of formation of personality on the bases of their works are analyzed and the main factors that influence this process are singled out.

Keywords: formation of personality, a student, a teacher, education, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток освітньої системи на початку XXI століття визначає нові вимоги до теорії та практики навчання і виховання молодого покоління. Сучасні науковці вважають студента головним суб'єктом навчання і виховання, а своїм основним завданням – розв'язання актуальних проблем демократизації й гуманізації стосунків між викладачами та студентами, формування вільної, активної, творчої та самостійної особистості. Успішне впровадження нових педагогічних концептуальних підходів можливе за умови неперервної гуманізації освіти, що передбачає взаємну співпрацю та системний діалог учасників педагогічного процесу, забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей студента, практичну реалізацію принципу індивідуального підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки помітно зріс інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців до проблем виховання молодого покоління, особливо до питань

формування особистості. Власне вони стали об'єктом дослідження психологів та педагогів Б. Ананьєва, І. Беха, В. Бехтерева, О. Бодальова, М. Боришевського, Л. Виготського, О. Ковальова, Г. Костюка, Б. Ломова, Ж. Піаже, С. Рубінштейна, М. Фіцули, Г. Щукіної та ін. Усі вони у своїх психолого-педагогічних дослідженнях наголошують на актуальних завданнях формування і розвитку гармонійної особистості, вказують на основні чинники та сприятливі умови цього важливого процесу.

Мета статті – розкрити та проаналізувати провідні психолого-педагогічні ідеї щодо проблеми формування особистості студента.

Виклад основного матеріалу. Формування особистості – це складний багатогранний процес, який розпочинається з народження і триває аж до кінця життя людини, зазнаючи постійного впливу численних зовнішніх та внутрішніх факторів (виховний вплив сім'ї, школи, суспільства; здатність пристосовуватися до суспільного життя; активна участь у процесах соціалізації, а також вміння направляти власний розвиток на

вироблення характеру). Власне тому проблема сутності людської природи та формування неповторної й унікальної особистості постає найбільш складною та заплутаною з усіх тих, які доводиться розв'язувати вченим.

Так, відомий український психолог Г. Костюк [6] стверджує, що формування особистості відбувається під впливом процесів навчання, виховання і розвитку. Однак дослідження доводить, що вирішальну роль у процесі становлення особистості Г. Костюк відводить навчанню, запевняючи, що “людина стає особистістю навчаючись, засвоюючи духовні надбання людства. Вона вчиться не тільки під час спеціальних занять у навчальному закладі, а й у процесі щоденного спілкування” [6, 374]. З огляду на це зазначимо, що самого лише набуття нових знань недостатньо, коли ми прагнемо сформувати різнобічну особистість. Студент, аби стати повноцінним членом суспільства, жити і працювати на його благо, повинен продовжувати збагачувати й накопичувати здобуті у навчальному закладі знання й поза його межами: “Навчання, – констатує Г. Костюк, – шлях підготовки особистості до життя, до участі в творенні матеріальних і духовних цінностей, необхідних для суспільства та для неї самої... Готовність до життя не вичерпується набутою в навчальному закладі певною сумою знань, умінь і навичок, воно включає прагнення та бажання вчитися далі, певний ступінь розвитку фізичних та розумових сил особистості, її здібностей, моральних та інших якостей” [там же, 374].

На визначальній ролі навчання у становленні і розвитку особистості наголошує й М. Савчин [8], котрий, так само як і Г. Костюк, визнає навчання основним чинником процесу формування особистості. Яскравим підтвердженням наведеної нами тези є положення вченого про те, що “в умовах навчання відбувається формування наукового світогляду студентів, їх свідомості та самосвідомості, переконань, моральних якостей, розвиток духовних здібностей. Від змісту, форм і методів навчання залежать темпи переходу людини від нижчих до вищих ступенів розумового розвитку” [8, 63]. А тому ефективність навчальної діяльності, на думку М. Савчина, залежить повною мірою від бажання студента до неї. Зокрема з'ясовано, що важливу роль у здійсненні педагогічного процесу відіграють індивідуальні відмінності, урахування викладачем яких водночас із диференційованим навчанням сприяє успішному формуванню особистості.

Аналіз досліджень І. Беха дає підстави стверджувати, що різнобічний розвиток

особистості відбувається тоді, коли і навчання, й виховання, окрім педагогічного впливу, опираються на самостійні зусилля студента. “Ефективність педагогічної діяльності викладача, – стверджує І. Бех, – визначається ефективністю формування власної діяльності студентів, бо саме на основі процесу учіння відбувається їхній розвиток” [1, 37]. А тому педагогічний процес, згідно з поглядами дослідника, повинен пристосовуватися до розвитку вихованця, залучати його до самодіяльності, перетворюючи його тим самим у повноцінного суб'єкта цієї діяльності. Однак “розвиток як саморозвиток вихованця, що відбувається в процесі його власної діяльності, не може бути спонтанним; він повинен керуватися педагогом”, – наголошує І. Бех [1, 38].

Отже, враховуючи певну залежність між процесами навчання, виховання та розвитку, психолог робить висновок, що “керівництво формуванням особистості тільки тоді може дати позитивний ефект, коли воно буде впливати на людину не прямо, а через максимальне розгортання внутрішньої активності, через організацію її внутрішніх мотиваційних сил, що визначають її поведінку” [там же, 38–39], оскільки особистість – істота самостійна, яка сама себе розвиває, а втручання педагога у її розвиток обмежує її свободу, водночас перешкоджаючи ефективному перебігу цього процесу.

У контексті такого підходу до проблеми формування особистості М. Фіцула [9] також вважає виховання процесом цілеспрямованим, результати впливу якого передбачаються заздалегідь. Він глибоко переконаний, що виховання як вирішальний чинник розвитку людської особистості “організовує діяльність, у якій розвивається і формується особистість; впливає на вибір змісту навчання та виховання, який сприяє розвитку і формуванню особистості; усуває впливи, які можуть негативно позначитися на розвитку та формуванні особистості, ізолює її від несприятливих для її розвитку і формування умов, які неможливо усунути” [9, 56]. А тому ми цілком підтримуємо погляди педагога, згідно з якими виховання не лише впливає на розвиток особистості, а й “само залежить від нього, постійно опирається на досягнутий ним рівень розвитку” [там же, 56]. Мало того, М. Фіцула наголошує, що виховання повинне повсякчас випереджати розвиток, “просувати його й зумовлювати в ньому новоутворення” [там же, 57].

Під час дослідження нами встановлено, що формування та розвиток особистості М. Фіцула вважав ефективними за умови, коли індивід є не лише об'єктом, а й суб'єктом виховання: “Тільки

ті виховні впливи, які виражають потребу самого індивіда і спираються на його активність, цінні як виховні й забезпечують його розвиток” [там же, 57].

Подібного переконання дотримувався і О. Бодальов [2], відстоюючи думку, що повноцінне становлення особистості неможливе без діяльного виховного впливу. У його розумінні виховання – це “психологічний результат організації спільної діяльності людей (у конкретному випадку – педагогічне спілкування), їх взаємовпливу, що проявляється у зміні психологічних характеристик цих людей, а також у перебудові поведінки” [2, 136]. Особливо важливого значення автор надавав похвалі, з якою педагог звертається до вихованця, оскільки вона зазвичай виконує функцію мотивації чи стимулювання студента, а отже чинить розвивальний вплив на особистість.

Аналіз досліджень О. Бодальова щодо значення виховного впливу на особистісне становлення людини допоміг з’ясувати нам його позицію з цього питання: “Для повноцінного виховного впливу однієї людини на іншу необхідна наявність стану готовності психіки особистості зазнавати цього впливу, змінюватися, як цього хотів би суб’єкт дії, а для досягнення продуктивних контактів між учасниками цього процесу – налагодження рівня довірливого спілкування” [2, 141]. Звідси психолог вважає основним завданням педагога створення сприятливих умов для формування довірливого ставлення вихованця до виховного впливу та до себе самого як суб’єкта цього впливу. Особливо підкреслимо таку думку автора: “Усі без винятку виховні впливи об’єднуються тим, що в сукупності вони мають забезпечувати формування нової особистості з розвинутим науковим світобаченням і належним ставленням до різних аспектів діяльності, до якої залучена особистість, і з такою ж поведінкою в цій діяльності” [2, 142].

Дослідження Л. Виготського [4] та О. Вишневського [5] щодо проблеми формування особистості доводять, що повноцінний перебіг цього процесу відбувається лише завдяки єдності виховання та розвитку. Л. Виготський ще у 20-х рр. XX століття виокремив положення про те, що гармонійний та цілеспрямований розвиток особистості можливий лише за умови залучення людини до активної самостійної діяльності, котра, на його думку, максимально сприяє саморозвитку та самовдосконаленню вихованця. Головну заповуку успіху у розв’язанні поставленого завдання Л. Виготський вбачав у зміні організації навчально-виховної діяльності, а саме у переході

педагогічного процесу від об’єктно-суб’єктних відносин, де педагогові відводилася головна роль у здійсненні освітніх процесів, до суб’єктно-суб’єктних стосунків, у центрі яких опиняється особистість студента з його поглядами, потребами і переживаннями. З приводу цього автор пише: “Основою виховного процесу має стати особиста діяльність студента, а мистецтво викладача повинне зводитися до стимулювання, коригування та зокрема спрямування цієї діяльності у правильне русло” [4, 82].

Значно більше інформації про взаємозв’язок виховання і розвитку у формуванні особистості знаходимо у працях О. Вишневського. Особливого значення набуває при цьому діяльність педагога, якому О. Вишневський відводить функцію керівника, помічника й організатора зазначених процесів. Він закликає до плідної співпраці викладача і студента, до якої обидві сторони повинні бути морально готовими. Він переконаний, що “педагогу необхідно переосмислювати свою функцію: не “розвивати студента”, а забезпечувати умови для його саморозвитку, найперше умови свободи” [5, 5]. Студент, на думку О. Вишневського, повинен стати суб’єктом виховання, тобто самостійно керувати своїм життям і власною поведінкою, розвивати в собі риси самодостатньої та самовідповідальної особистості, яка б відчувала потребу самовдосконалюватися в майбутньому, “підпорядковуватися власним потребам, власному сумлінню, діючи в межах власних можливостей” [5, 4]. За таких умов змінюється і трактування традиційного виховання, що розглядається тепер як “процес формування особистістю досвіду ставлення до суспільства та природи – з участю педагога або ж без неї” [там же, 4 – 5].

Особливо імпонує нам переконання О. Вишневського, згідно з яким розвиток людини відбувається успішно в тому разі, коли вона здійснює самостійну напружену діяльність. А тому, як стверджує педагог, на відміну від виховання, що “здійснюється постійно й об’єктивно (в позитивний чи негативний спосіб), розвиток може бути сповільнений, пригальмований – у тому випадку, коли студент труднощів уникає і не долає їх” [там же, 5]. Саме ж визначення процесу розвитку професор О. Вишневський подає так: “Розвиток – це удосконалення діяльнісних можливостей людини, її духовних, психічних, соціальних і фізичних функцій та можливостей – з участю наставника або й без неї” [там же, 5].

Щоправда, педагог виокремлює й відмінності

між поняттями “розвиток” та “виховання”: “Вихована людина може бути слабо розвиненою – і навпаки: високорозвинена людина може діяти вороже щодо них, бути руйнівником, зрадником свого народу тощо” [там же, 6]. Отже, оптимальним є варіант, коли, за О. Вишневським, вихованість та розвинутість між собою поєднані, узгоджені і в єдності формують людину із сильним характером, здатну до самореглаптації.

Велику роль у становленні та розвитку особистості людини відіграють її практичне спілкування та активність, що найбільш яскраво проявляються у діяльності. Зазначену проблему практичного спілкування у рамках формування особистості досліджував І. Джидар’ян, який стверджував: “Спілкування, як і діяльність загалом, – не лише спосіб буття особистості, яка розвивається, а й один із важливих способів освоєння людиною життя” [10, 163]. Автор розцінює спілкування як: а) матеріально-практичну взаємодію між людьми, як необхідність, без якої вони не можуть взаємодіяти один з одним; б) атрибут діяльності, як специфічну форму активності. Отже, упродовж залучення до певного виду діяльності індивід відчуває гостру потребу у спілкуванні, завдяки якому він зможе поділитися досвідом та передати знання іншій людині. Що більше – спілкування як незамінний атрибут різних видів діяльності обов’язково супроводжує процес особистісного становлення людини як суб’єкта цієї діяльності [10].

Водночас спілкування у психологічному аспекті проявляється як потреба індивіда в особистості іншої людини. Взаємодіючи між собою і володіючи власною суб’єктністю, індивіди отримують можливість обмінятися думками, ідеями, настроями. І. Джидар’ян із цього приводу зазначає: “У міжособистісній взаємодії реалізується діалогічний зв’язок рівноправних партнерів. Це завжди двохстороннє взаємне збагачення, оскільки, ділячись своїми почуттями, думками, знаннями з іншими, віддаючи себе іншим, людина сама стає духовно багатшою, досягає більш високого рівня моральної і психологічної зрілості” [10, 167].

Активність особистості, згідно з поглядами Г. Щукіної, – це ще один із численних факторів, що впливає на її становлення, позаяк “будь-який вид діяльності, яку виконує людина, активізує її фізичні і духовні сили. Діяльність – це активний стан людини” [11, 27]. У контексті такого підходу зазначимо, що, якою б діяльністю не займався студент (трудовою, пізнавальною, суспільною), вона завжди передбачатиме активність. Зокрема найбільш продуктивним для формування

гармонійної особистості є “прояв усіх форм активності в будь-якому виді діяльності, так як комплексне розв’язання цього завдання сприяє всебічному розвитку особистості” [там же, 27].

Далі Г. Щукіна на основі численних досліджень робить висновок, що “активність людини розвивається, супроводжуючи увесь процес становлення та формування її особистості. Найбільш вагомі зміни в активності індивіда відображаються на діяльності, а розвиток особистості виражається у стані її активності” [там же, 27]. Тобто активність сама собою є не спонтанним проявом людської особистості, а “цілеспрямованим соціальним утворенням, яке черпає свої ресурси в діяльності і спілкуванні” [там же, 28]. Зауважимо, що особливо важливого значення ця активність набуває у співпраці. Завдяки спільній діяльності студенти не лише збагачують свій досвід та накопичують необхідні знання, а й, спостерігаючи один за одним, наче у дзеркалі, порівнюють себе з іншими.

Проблема формування особистості постала об’єктом досліджень Л. Рубінштейна. Він наголошує, що процес становлення людської особистості “включає як невід’ємний компонент формування її самосвідомості, котра постає не як початкова даність, а як продукт розвитку” [7, 640]. Згідно з теорією Л. Рубінштейна, самосвідомість є результатом розвитку особистості і формується поступово: скажімо, протягом перших років життя дитина не усвідомлює себе як “Я”, не називає себе по імені, існує для самої себе, є об’єктом для інших людей, а не самостійним суб’єктом. Власне тому, як зазначає автор, “справжнє джерело і рушійні сили розвитку самосвідомості необхідно шукати в реальній самостійності індивіда” [7, 641]. А це означає, що лише розвиток самої особистості творить її самосвідомість. Людина починає формуватися як суб’єкт тоді, коли навчиться володіти власним тілом та здійснювати самостійні рухи.

Поряд із цим дослідження Л. Рубінштейна доводить, що людина усвідомлює себе самостійним суб’єктом і тоді, коли вступає у відносини з іншими. Пізнаючи їх, вона водночас пізнає і власне “Я”. Як констатує Л. Рубінштейн, “... не існує “Я” без ставлення до “Ти”, так як не існує самосвідомості без пізнання іншої людини як самостійного суб’єкта” [там же, 641]. Згодом психолог підсумовує: “Реальна особистість, котра усвідомлює себе як “Я”, як суб’єкта власної діяльності, є суспільною істотою, включеною в суспільні відносини, і виконує суспільні функції” [там же, 644].

Окрім цього, важливо у процесі становлення

та розвитку особистості, згідно з дослідженням М. Варія формувати у дитини “гуманістичний вимір”, що його може забезпечити лише гуманістична освіта, “основним методом якої є системний діалог” [3, 572]. Під ним автор розуміє дружні стосунки між викладачем та студентом, створення гармонійної атмосфери на уроці, де б студент мав право висловлювати власні думки, а також обирати навчальні дисципліни і темп їх вивчення. У центрі такого навчально-виховного процесу перебуває особистість студента з її індивідуальними потребами та інтересами, гармонійний розвиток якої здійснюватиметься упродовж здобуття нею знань, оскільки основне завдання гуманістичної освіти – це виховання гармонійно розвиненої особистості. “Гармонійна особистість, – твердить М. Варій, – перебуває в єдності зі світом, людьми і сама із собою. Така людина є моральною особистістю” [там же, 568] і формується: “в результаті максимального розвитку тих її здібностей, які створюють домінуючу спрямованість її особистості, що додає змісту усій її життєдіяльності, коли свідомі прагнення людини повною мірою відповідають її безпосереднім” [там же, 569].

Висновки. Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної літератури щодо окресленої проблеми дає підстави зробити висновок про розмаїтість факторів впливу на процес формування особистості, які відрізняються у кожного з перелічених науковців. А тому наше дослідження переконливо доводить, що лише єдність усіх раніше вказаних (як зовнішніх, так і внутрішніх) чинників сприятиме повноцінному особистісному становленню людини, а також створенню необхідних умов для реалізації її

здібностей та талантів шляхом залучення її до самостійної, активної і творчої діяльності.

1. Бех І.Д. *Виховання особистості: у 2 кн. / Іван Бех.* – Кн. 2. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бодалев А.А. *Психологія личности / Алексей Бодалев.* – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 187 с.
3. Варій М.Й. *Психологія особистості / Мирон Варій.* – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
4. *Выготский Л.С. Психология / Лев Выготский.* – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
5. Вишневецький О.І. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]; вид. друге, доопр. і доповн. / Омелян Вишневецький.* – Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.
6. Костюк Г.С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Костюк.* – К.: Радянська школа, 1989. – 609 с.
7. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии / Сергей Рубинштейн.* – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
8. Савчин М.В. *Педагогічна психологія: навч. пос. / Мирослав Савчин.* – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.
9. Фіцула М.М. *Педагогіка: навч. посіб. / Михайло Фіцула.* – К.: Академія, 2002. – 527 с.
10. Шорохова Е.В. *Проблемы психологии личности / Екатерина Шорохова.* – М.: Наука, 1982. – 246 с.
11. Щукина Г.И. *Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пос. / Галина Щукина.* – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013

“Через психологічно-педагогічний вимір ми повинні формувати вчителя нового покоління – еліту духовності, високого професіонала активного творчого не байдужого, здатного виконувати високу громадську функцію організатора, управлінця виробничими процесами, вихователя колективу, борника прогресивних змін”.

*Віктор Петрович Андрущенко
ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

